

HET ÉNE NODIGE

Andere min of meer vergeten boeken van rondom het jaar 1900 die door uitgeverij Geroosterde Hond in een moderne spelling heruitgegeven zijn:

Frits Lapidoth, *Goëtia* (1893), ISBN 9789464050967

Hans Steengracht, *Het Eerste Principe* (1903), ISBN 9789464184914

In voorbereiding:

Anna de Savornin Lohman, *Vragensmoede* (1896)

Anna van Gogh-Kaulbach, *Het rijke leven* (1898)

Jeanne Reyneke van Stuwe, *Hartstocht* (1899)

Jeanne Reyneke van Stuwe, *Tragische levens* (1900)

Het éne nodige

Anna de Savornin Lohman

Teksteditie en inleiding van Bas Jongenelen

Tilburg
2021

Omslag: Carel de Nerée tot Babberich, *Vrouwenfiguur* [1899-1901]; potlood & o.i. inkt met pen op crème papier, 30,2 x 12,8 cm. – Museum Arnhem GM 7900

Coverontwerp: O.B. Kunst

ISBN 9789464187106

© 1897 (eerste druk: *Het ééne noodige*) Anna de Savornin Lohman

© 2021 (inleiding en editie) Bas Jongenelen

Inleiding

In 1897 publiceerde Cécile de Jong van Beek en Donk de feministische roman *Hilda van Suylenburg*. Deze nagenoeg plotloze roman (meisje wordt advocaat) gaat over de rijke en adellijke Hilda die zich verbaast waarom iedereen alles op de loop laat. Er heerst armoede en niemand doet iets. Er zijn intelligente en getalenteerde vrouwen en die zitten gewoon maar te zitten. Hun belangrijkste taak is het netjes rangschikken van de bonbons op de bonbonnière. Hilda vindt dit verspilling van talent. Al die rijke, knappe, intelligente mensen bij elkaar... en ze krijgen het niet voor elkaar om de armoede de wereld uit te helpen of zieke mensen bij te staan. Ze zijn slechts bezig met zichzelf en ze vinden dat ze geen invloed hebben op de wereld om hen heen.

Hilda van Suylenburg is een tendensroman of actualiteitsroman. Dit is een type roman waarin de auteur oproept tot actie. Natuurlijk doet de auteur dat in verhaalvorm, anders zou het geen roman zijn. Eugénie, een van de personages, heeft van de dokter het advies gekregen om afleiding te zoeken, zodat ze haar zenuwen onder controle kan krijgen. Maar haar hele leven bestaat uit afleiding! Ze heeft niets te doen: ze studeert niet en ze werkt niet. Door dat nietsdoen heeft ze juist last van haar zenuwen gekregen. Haar leven is één grote zinloze hobby, en de dokter adviseert haar een hobby te nemen. Hilda draait daarom de zaak om. Vrouwen moeten niet thuisblijven, ze moeten niet zitten wachten op de prins op het witte paard – daar word je namelijk diepongelukkig van. Vrouwen moeten aan het werk, ze moeten studeren, ze moeten hun talenten gebruiken en ze moeten inzet tonen. Dan pas is afleiding ook afleiding en is een hobby een hobby. Als je na een dag hard werken de bonbons op de bonbonnière rang-

schikt, dan heb je wel een goed gevoel. Er kwam echter ook kritiek op deze visie. Enerzijds ging deze kritiek over de ‘klas-bijziendheid’ (dat schreef Cornélie Huygens), want de vrouwen die niet tot de rijke bovenlaag van de bevolking behoorden, moesten keihard werken om te overleven. *Hilda van Suylenburg* spoorde slechts de rijke vrouwen aan de handen uit de mouwen te steken.

Anna van Gogh-Kaulbach schreef ook over vrouwen die maatschappelijk betrokken waren en die zich daadwerkelijk in wilden zetten voor de bestrijding van de armoede. In *Het rijke leven* (1898) worden rijke mensen die niet hoeven te werken met werkloze arbeiders: beide groepen zijn nutteloos voor de maatschappij. Met dat verschil dat die werkloze arbeiders er niet zoveel aan kunnen doen, terwijl die rijke nuttelozen zich (door hun maatschappelijke positie) gewoon wel nuttig kunnen maken.

Anderzijds waren er mensen die vonden dat vrouwen niet gemaakt waren om te werken, maar dat de liefde voor een man het doel van het vrouwenleven is. Anna de Savornin Lohman hing deze visie aan; een visie die zij verder uitwerkte in haar antifeministische roman *Het ééne noodige* (1897).

De Savornin Lohman was een conservatieve protestantse schrijfster die vond dat de belangrijkste taak van de vrouw het ondersteunen van haar man was. In *Het ééne noodige* toont zij een jonge vrouw (Katie de Reth) die zelfstandig wil leven en zich niet wil voegen naar de wil van haar familie. Uiteraard loopt het slecht met haar af (anders zou de Savornin Lohman haar stelling niet waarmaken) – maar dat gaat wel zo enorm ‘over the top’ dat we ons af kunnen vragen in hoeverre deze roman daadwerkelijk vrouwen heeft weten te overtuigen om vooral niet te gaan werken.

Ook de romans *Haar idealen* (1901) en *Vrouwenweelde en Vrouwenmart* (1901) van Johanna Breevoort zijn antifeministisch, bovendien zijn ze nog protestantser dan *Het ééne noodige*. Waar bij de Savornin Lohman de liefde tussen mensen belangrijk is, daar telt bij Breevoort slechts de liefde voor God. De Savornin Lohman heeft in haar romans kritiek op de stijve en stijle protestanten die met elkaar ruzie maken over theologische kleinigheidjes. In haar roman *Geloof* steekt de verteller zelfs de loftrompet over de katholieken – zij zijn eeuwenlang bij elkaar gebleven, terwijl die protestanten continue verantwoordelijk waren voor kerkscheuringen. Als God liefde is, dan is daar bij die protestanten niets, maar dan ook helemaal niets van te merken.

Niet iedere roman uit het fin-de-siècle is dus naturalistisch, niet iedere schrijver vond dat een mensenleven geregeerd werd door de deterministische factoren *race, milieu et moment* (deze termen dienen op zijn Frans uitgesproken te worden: [ʁas mi.lijø e mɔ.mɑ̃]). Er waren ook schrijvers die vonden dat je leven niet bij voorbaat vastgeroest was en dat je zelf iets van je leven kon maken. Cécile de Jong van Beek en Donk en Anna van Gogh-Kaulbach waren zulke schrijfsters. Net als Cornélie Huygens die met *Barthold Meryan* (1897) een ware socialistische roman geschreven heeft. Andere tendensromans zijn *De dromers* (1900) van Maurits Wagenvoort en *Goëtia* (1893) van Frits Lapidoth.

Het ééne noodige is een anti-tendensroman en daardoor dus zelf juist een tendensroman: de taak van de vrouw is thuis te blijven om het leven van haar man zo aangenaam mogelijk te maken. Een vrouw hoeft niet de maatschappij aantrekkelijk te maken, ze hoeft slechts haar huishouden aantrekkelijk te maken. Het huishouden is groots en goed genoeg voor een vrouw.

Katie de Reth schrijft gedichten over de vrije liefde, ze vindt liefde het hoogste wat er is, en liefde kan ook bestaan zonder dat je trouwt. Want wat zegt zo'n trouwboekje nou? Je kunt immers ook met elkaar trouwen zonder dat er van liefde sprake is. Liefde hoeft niet per se bewezen te worden voor een ambtenaar van de burgerlijke stand. Zij ziet om zich heen allerlei jonge vrouwen die op zoek zijn naar een man van aanzien en rijkdom. Deze vrouwen zijn niet op zoek naar liefde, maar naar geld. Volgens Katie zijn zij gelijk aan prostituees, want ook zij willen een man voor het geld – zij het voor wat minder lange tijd. Katie is op zoek naar echte liefde. Het is mij niet bekend of er een dichteres model heeft gestaan voor Katie. Waarschijnlijk niet.

Dat Katie zich met literatuur inlaat, is niet verwonderlijk. Ze heeft er interesse, getuige het feit dat zij boeken van Paul Bourget leest, met name zijn novellen die onder de titel *Pastels* gebundeld zijn. Helaas leest zij niet *Le disciple* – een roman waarin een vrouw zelfmoord pleegt. Deze vorm van intertekstualiteit ging wellicht een beetje te ver. Wel zijn er andere vormen van intertekstualiteit, namelijk met andere literaire teksten van de Savornin Lohman.

Het ééne noodige is te lezen als zelfstandige roman, maar het is ook een soort vervolg op de eerste roman van Anna de Savornin Lohman: *Vragensmoede* uit 1896. Deze roman gaat voor een deel over Huberte van Uytweerde, die aan het begin heel vroom protestant-christelijk is en samen met haar man fanatiek actief is binnen de Anti-Revolutionaire Partij. Maar door een theologische onenigheid (die eigenlijk nergens over ging), werden zij de ARP uitgezet. Toen Hubertes echtgenoot overleed, viel zij van haar geloof. In *Het ééne noodige* komt diezelfde Huberte ook weer voor, als goede vriendin van hoofdpersoon Katie. Andere personages die in beide boeken voor-

komen zijn ds. Strintman, Annie de Guérette, Nettie Vrede en haar man dr. Vrede. Ds. Strintman komt ook voor in de roman *Geloof* (1899).

De passage met de roddels over Lucie Relff en Ernst Derfurt is ook een verwijzing naar een ander verhaal van Anna de Savornin Lohman: ‘Eene geschiedenis van ’s levens lijden’ uit de bundel *Miserere* (1895).

Het begin van *Het ééne noodige* sluit aan bij *Vragensmoede*, met diverse neologismen en andere curiositeiten die we gewend zijn van de einde-eeuwse literatuur. Maar naarmate het verhaal vordert, verandert de stijl. De Savornin Lohman wil aantonen dat Katie verkeerde beslissingen heeft gemaakt in haar leven en dat zij daardoor steeds verder van het padje raakt – daardoor komen er meer en meer puntjes en streepjes in de tekst... Katie – het lijkt wel – alsof Katie... niet meer... – – – normaal kan nadenken... Nou ja, dat is inderdaad de crux van deze roman: Katie draait helemaal door.

Na *Het ééne noodige* staat in de oorspronkelijke uitgave nog een verhaal: *Geluksdroom*. Ik heb dat verhaal niet meegenomen in mijn editie, omdat het een los verhaal is en niets toevoegt aan het antifeminisme dat het belangrijkste thema van *Het ééne noodige* is. In mijn optiek had *Het ééne noodige* ook toen al als roman uitgegeven moeten worden, zonder *Geluksdroom*.

Ik heb voor deze editie gebruik gemaakt van de eerste druk op www.dbnl.org en van de tweede druk (in eigen bezit). Ik heb de spelling aangepast aan de hedendaagse normen (geen ‘mensen’, maar ‘mensen’, maar ik heb wel een keer ‘hôtel’ laten staan, omdat het daar de betekenis heeft van ‘heel groot woonhuis’ of ‘stadspaleis’). Daarnaast heb ik diverse grammaticale ingrepen gepleegd (vooral op het gebied van naamvallen, dus niet ‘eenen man’, maar ‘een man’). Het in moderne ogen rare gebruik van streepjes, puntjes, puntkomma’s en

komma's heb ik gewoon laten staan. Ook heb ik alinea's aangepast aan wat we tegenwoordig gewend zijn (bijvoorbeeld waar het gaat om dialogen, na een dubbele punt komt meteen het citaat en niet eerst een nieuwe regel). Hier en daar heb ik spel- en zetfouten verbeterd en een hoogst enkele keer heb ik de woordvolgorde aangepast (de Savornin Lohman heeft zeer geregeld een nogal idiosyncratische woordvolgorde) – maar meestal heb ik de oorspronkelijke woordvolgorde intact gelaten. Dit alles om enerzijds de leesbaarheid ten goede te laten komen, en om anderzijds de authenticiteit niet in het gedrang te laten komen. Al met al is dit geen wetenschappelijke editie geworden, maar een populariserende. Ik hoop dat de hedendaagse lezer daarmee deze fantastische roman zonder barrières en met veel plezier kan lezen.

Bas Jongenelen
Tilburg, januari 2021

HET ÉNE NODIGE

Einsam wandle deine Bahnen,
Stilles Herz, und unverzagt!
Viel erkennen, vieles ahnen
Wirst du, was dir Keiner sagt.

VON SCHEFFEL

(Lieder des stillen Mannes.)

En de Heer zeide: ‘Dit is het land. Ik heb het u met uwe ogen
doen zien, maar gij zult daarheen niet overgaan.’
Het Vde boek van Mozes.

De begrafenis was afgelopen.

Beneden in de huiskamer, de aristocratisch-ouderwets gemeubelde huiskamer, waarin alles het kenmerk droeg van de even trotse als rechtzinnige douairière die er zo lang geheerst had, waren de naaste familieleden nu alleen gelaten: de enig-overgebleven broer der overledene, jhr. mr. Guillaume de Reth, met zijn vrouw, en de oude, rijke baronesse de Weert, een volle nicht van de de Reths; die nu hier was omdat zij had aangeboden voortaan voor Katie te zorgen. Want, de erfenis en Katie –, dat waren de twee punten waarover nu werd gesproken.

De dode had behoorlijk het laatste haar toekomende deel gekregen deze morgen met de begrafenis eerste klasse, de prachtige kransen van voorname familie en vrienden op de lijkwagen, de vele volgkoetsen, de toespraak van de dominee bij het geopend graf, de officiële gelegenheidsgezichten van de genodigden. Die laatste vertoning van ijdelheid, – waarop mensen die een hoge rang en een invloedrijke positie in *vanity fair* innemen, gepaste aanspraak kunnen maken, – was, dankzij de uitstekende regeling van haar broer Guillaume, volkomen zoals het behoort in het werk gegaan. – Maar nu had zij ook afgedaan, haar rolletje op aarde uitgespeeld. De steen waarmee zij gedekt zou worden mocht wat mooier zijn dan die van nederiger doden, de kist waarin haar ‘stoffelijk omhulsel’, zoal dominee Lossenius het in zijn toespraak noemde, was neergelegd, mocht zich door groter pracht onderscheiden boven die van meer gewone stervelingen –, dat waar het eigenlijk op aankwam, dat ‘stoffelijk omhulsel’ zelf, het enige wat er nog over was van de fiere, eigengerechtigte douairière, – het was nu gelijk geworden aan de overblijfselen van al die andere gewone stervelingen, die zij in haar bekrompen leven altijd zo ver beneden zich had geacht. Zij was nu een ‘lijk’,

niets anders dan een lijk; – dat vieze en afzichtelijke dat er wordt van ons na de dood; – dat, ondanks mooie kisten en mooie doodshemden, altijd viezer wordt –, altijd afzichtelijker.

‘Als ik dood ben, geloof ik dat ik veel liever maar verbrand zou willen worden,’ dacht Katie, die boven in haar eigen kamer op de rand van haar bed zat, – met de benen over elkaar en de handen om de knieën geslagen, – in die geliefkoosde denkhouding waarover de overleden tante haar altijd placht terecht te wijzen. ‘Het stond zo ongegeneerd; een jonge dame moet altijd een bevallige indruk maken.’ Toen glimlachte zij er om; want het kwam haar even in de zin hoe vreselijk ‘zondig’ tante Claire haar gevonden zou hebben indien zij haar zoiets had kunnen horen zeggen. Want dat behoorde immers ook tot de axioma’s van het orthodox geloof: dat zich in de grond moeten laten stoppen om door de wormen verteerd te worden. Dat was ook zo’n eenmaal aangenomen godsdienstig begrip, waar je niet tegen mocht in opstand komen. – En het bracht haar opnieuw voor de geest hoe heerlijk het toch was nu vrij te zijn, helemaal vrij in haar eigen doen en laten voortaan! Goddank, nu zou zij haar leven kunnen inrichten zoals zij zelf het verkoos, zonder steeds te moeten horen dat ‘dit geen pas geeft in onze stand,’ en ‘dat waarlijk ijselijk geëmancipeerd zou staan,’ en ‘dit strijdig is met alle begrippen van wat nu eenmaal voor mensen van onze positie hoort!’

Zij schaamde zich een beetje voor zichzelf; heus, het was toch wat al te erg dat zij zo in het geheel niet bedroefd was; tante was toch – dikwijls genoeg had zij het Katie voorgehouden, – altijd als een tweede moeder voor haar geweest. Zij had wel met haar bekrompen theorieën van geloof, en haar ertegen indruisende praktijk van kribbigheid en liefdeloosheid, de jeugd van haar nichtje dor en treurig gemaakt, maar, op háár